УДК 343.9:343.13:343.148:351.74(477)+341.1(100):004.9

Погорецький Микола Миколайович – кандидат юридичних наук,
старший дослідник,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
науково-організаційного центу
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна
https://orcid.org/0000-0003-2888-0911
pognikolay@gmail.com

DOI: https://doi.org/ 10.17721/2413-5372.2024.3-4/191-206

Кримінально-правова охорона основ національної безпеки України: сучасні виклики та міжнародний досвід

У статті досліджено проблему систематизації злочинів проти основ національної безпеки України, визначення їх родового об'єкта, функціонального призначення та правових меж криміналізації відповідних діянь. Акцент зроблено на поєднанні теоретичних і праксеологічних аспектів кримінально-правової охорони державної безпеки з практикою контррозвідувального та оперативно-розшукового документування. Автор аналізує еволюцію нормативно-правових підходів до розмежування злочинів цього виду, виявляє недоліки чинної класифікації та пропонує її вдосконалення з урахуванням сучасних викликів – гібридної агресії, інформаційних і кіберзагроз, фінансування терористичної діяльності. Здійснено порівняльно-правовий аналіз законодавства США, Великої Британії та скандинавських країн, що дозволило оцінити ефективність правових моделей криміналізації та визначити можливості їх адаптації в українському правопорядку. Особливу увагу приділено питанням доказування і документування злочинів проти основ національної безпеки, значенню предмета доказування для організації КРД та ОРД, а також ролі процесуальної легалізації фактичних даних у досудовому розслідуванні. Розкрито вплив цифрових технологій і кіберпростору на кримінально-правову політику держави та межі допустимого втручання у сферу приватного життя під час розслідування злочинів, що посягають на суверенітет і територіальну цілісність України.

Метою статті є формування авторського бачення поняття злочинів проти основ національної безпеки України, визначення особливостей їх кримінально-правової класифікації та окреслення шляхів удосконалення законодавства з урахуванням сучасних загроз, міжнародного досвіду, теорії доказів і практики контррозвідувальної діяльності.

Відповідно до мети використано комплекс загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання: діалектичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний, а також методи системного аналізу та структурно-функціонального узагальнення.

У результаті дослідження автор виокремив три підходи до розуміння поняття злочинів проти основ національної безпеки: елементний (через систему ознак складу злочину), праксеологічний (через діяльність уповноважених органів і процедур доказування) та комплексний (що поєднує правовий, організаційний і доказовий виміри). Підтримуючи комплексний підхід, автор визначає злочини проти основ національної безпеки України як передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, що посягають на фундаментальні державні та суспільні інтереси у сфері суверенітету, територіальної цілісності, обороноздатності, інформаційної й політичної стабільності держави.

З позиції автора, кримінально-правова діяльність у сфері національної безпеки включає суб'єктів (державні органи безпеки та правопорядку), об'єкти (суспільні відносини у сфері

захисту державного суверенітету), правову підставу (норми кримінального законодавства), методи та засоби (криміналізація, превенція, санкції, доказування) і результат – забезпечення безпеки особи, суспільства та держави. Особливістю є те, що суспільство й держава виступають водночас суб'єктами та об'єктами цієї діяльності, а ефективність реалізації кримінально-правових засобів визначається якістю документування, допустимістю доказів та дотриманням прав людини у процесі розслідування.

Ключові слова: *злочини проти основ національної безпеки; національна безпека України; державна безпека; кримінально-правова охорона; криміналізація; родовий об'єкт злочину; міжнародний досвід, порівняльний аналіз; досудове розслідування; КРД; ОРД.*

Вступ

В основу поділу Особливої частини Кримінального кодексу України покладено родовий об'єкт злочину, який об'єднує певну групу кримінально караних діянь за їх спільними сутнісними ознаками. Законодавець визначає родовим об'єктом злочинів, передбачених статтями 109–114–2 КК України, суспільні відносини у сфері забезпечення основ національної безпеки. Однак такий підхід викликає наукові дискусії, оскільки поняття «національна безпека» має поліструктурний характер і охоплює широкий спектр суспільних відносин – від політичних і військових до економічних, інформаційних та екологічних, що ускладнює визначення точних меж кримінально-правової охорони.

Відсутність єдиного підходу до визначення меж злочинів проти основ національної безпеки ускладнює їх правозастосування, зокрема кваліфікацію, розмежування із суміжними складами злочинів і встановлення ступеня суспільної небезпеки конкретних діянь. Це створює ризики як надмірної криміналізації окремих форм поведінки, так і прогалин у правовому захисті державних інтересів. Додаткові труднощі виникають через відсутність чіткого теоретичного розмежування понять «безпека», «національна безпека», «державна безпека», «суспільна безпека», що призводить до термінологічної невизначеності та неоднозначного тлумачення кримінально-правових норм.

Окремого значення набуває питання співвідношення державної та національної безпеки, адже сучасні загрози мають комплексний, міжгалузевий і транснаціональний характер. В умовах триваючої збройної агресії російської федерації проти України, масового використання інформаційно-психологічних операцій, кібератак, економічного та енергетичного тиску стає очевидною недостатність традиційних підходів до криміналізації таких діянь. Ці обставини зумовлюють необхідність переосмислення змісту та меж кримінально-правової охорони основ національної безпеки, а також урахування ролі цифрового простору як нового середовища вчинення злочинів.

Проблематика систематизації злочинів проти основ національної безпеки набуває особливої актуальності у контексті взаємодії кримінального процесу, контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності. Документування таких злочинів потребує узгодження між доказовими стандартами кримінального процесу та практикою негласного отримання інформації у межах контррозвідувальних (КРД) і оперативно-розшукових (ОРД) заходів. Методологічні засади доказування вимагають розуміння документування як початкової стадії доказового процесу, що забезпечує формування належних і допустимих доказів у досудовому розслідуванні злочинів, які становлять загрозу основам державності.

Не менш важливим є дотримання міжнародних стандартів прав людини при здійсненні контррозвідувальних і розшукових заходів, що передбачають обмеження конституційних прав з метою захисту державної безпеки. Практика Європейського суду з прав людини, зокрема у справах *Roman Zakharov v. Russia* та *Big Brother Watch and Others v. the United Kingdom*, визначає критерії за-

конності, пропорційності та ефективного судового контролю під час втручання у приватне життя. Ці стандарти повинні бути інтегровані у національне законодавство для забезпечення балансу між безпекою держави та дотриманням прав людини.

Таким чином, у сучасних умовах постає необхідність комплексного теоретико-правового та порівняльного аналізу системи злочинів проти основ національної безпеки України, уточнення їх родового об'єкта, визначення меж криміналізації та гармонізації національної доктрини із міжнародними стандартами. Особливої уваги потребує інтеграція до цієї системи процесуальних механізмів досудового розслідування, контррозвідувального й оперативно-розшукового документування як взаємопов'язаних елементів державної політики у сфері захисту суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Загальнотеоретичні питання кримінально-правової охорони основ національної безпеки України вивчали у своїх роботах О.Ф. Бантишев, І.В. Діордіца, О.М. Джужа, С.В. Дьяков, А.П. Закалюк, О.Ю. Звонарьов, С.В. Клименко, О.О. Книженко, В.А. Ліпкан, Ю.О. Найдьон, А.А. Нєбитов, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва, В.Є. Скулиш, О.С. Старенький, О.Ю. Татаров, Р.Л. Чорний, О.А. Чуваков, О.В. Шамара, Л.І. Щербина, О.М. Юрченко та інші. Їхні праці заклали основу для розуміння сутності національної та державної безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони, визначення її складових і принципів забезпечення.

Водночас у наукових джерелах відсутня єдність щодо визначення поняття злочинів проти основ національної безпеки, їх класифікації та структурних елементів. Значна частина досліджень зосереджується переважно на теоретичних аспектах кримінально-правової кваліфікації, залишаючи поза увагою практичні питання документування, доказування та організації досудового розслідування таких злочинів. Недостатньо вивченими залишаються проблеми взаємозв'язку між кримінальним процесом і контррозвідувальною діяльністю, питання використання результатів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні, а також правові гарантії дотримання прав людини при проведенні негласних заходів.

Актуальним залишається завдання розроблення системного підходу до класифікації злочинів проти основ національної безпеки з урахуванням цифрових, інформаційних і гібридних загроз. Науковці також звертають увагу на необхідність розширення переліку таких злочинів шляхом включення діянь терористичного характеру, їх фінансування, злочинів у сфері кібербезпеки та інформаційного впливу. Водночас питання адаптації національного кримінального законодавства до міжнародних стандартів безпеки, гармонізації його з практикою Європейського суду з прав людини та провідних держав світу досі залишаються відкритими і потребують подальшого дослідження.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є формування цілісного авторського бачення поняття злочинів проти основ національної безпеки України, з'ясування їх змісту, системи та особливостей кримінально-правової класифікації, а також окреслення напрямів удосконалення чинного законодавства з урахуванням міжнародного досвіду, сучасних загроз, розвитку цифрового середовища й практики досудового розслідування. Для досягнення цієї мети проаналізовано сучасний стан кримінально-правової охорони основ національної безпеки, узагальнено наукові підходи до розуміння та класифікації відповідних злочинів, визначено їх родовий об'єкт і розкрито взаємозв'язок між державними, суспільними та індивідуальними інтересами у сфері безпеки. У статті також досліджено міжнародний досвід криміналізації діянь, що посяга-

ють на суверенітет, територіальну цілісність, обороноздатність і стабільність держави, зокрема досвід США, Великої Британії та скандинавських країн, який може бути адаптований до українського правопорядку. Окрему увагу приділено питанням удосконалення системи злочинів проти основ національної безпеки, розширенню їх переліку за рахунок діянь терористичного, кібернетичного та інформаційного характеру, а також інтеграції у правозастосовну практику сучасних підходів до документування, доказування й досудового розслідування у справах цієї категорії.

Матеріали та методи

Відповідно до поставленої мети та завдань у статті використано комплекс загальнонаукових, спеціально-правових і міждисциплінарних методів наукового пізнання, що забезпечило комплексне дослідження системи злочинів проти основ національної безпеки України в їх кримінально-правовому, процесуальному, контррозвідувальному та доказовому вимірах.

Застосовано *діалектичний метод*, який дозволив розкрити проблематику злочинів проти основ національної безпеки у взаємозв'язку з трансформаціями безпекового середовища держави, зміною характеру загроз, розвитком цифрових технологій і гібридних форм агресії. Цей метод забезпечив розгляд об'єкта дослідження як динамічного явища, що еволюціонує під впливом політичних, економічних та інформаційних чинників.

Загальні емпіричні методи (спостереження, порівняння, опис, узагальнення практики) використано для систематизації та аналізу положень національного кримінального законодавства, матеріалів судової практики, а також нормативно-правових актів зарубіжних держав (США, Великої Британії, Швеції, Норвегії, Данії), що регламентують питання кримінальної відповідальності за посягання на державну та національну безпеку.

Застосування ***логічних методів*** (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, абстрагування) дозволило виокремити сутнісні ознаки злочинів проти основ національної безпеки, виявити закономірності їх класифікації та взаємозв'язок із системою суміжних складів злочинів. На основі цих методів сформовано авторське визначення поняття та структурну модель системи злочинів проти національної безпеки.

Формально-юридичний метод застосовано для детального аналізу норм Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за злочини проти основ національної безпеки, а також для визначення прогалин, колізій і потреби уточнення складів відповідних діянь.

Порівняльно-правовий метод використано для співставлення українського законодавства з кримінально-правовими системами США, Великої Британії та скандинавських країн, що дало змогу виявити спільні закономірності, ефективні моделі криміналізації та можливості імплементації позитивного зарубіжного досвіду у вітчизняну правову систему.

Системно-структурний метод забезпечив комплексне вивчення злочинів проти основ національної безпеки як цілісного утворення з визначеними структурними елементами, взаємозв'язками між складовими, рівнями об'єктів посягання та ієрархією кримінально-правових норм.

У дослідженні також використано *праксеологічний і криміналістичний методи*, що дозволили простежити взаємозв'язок між кримінально-правовими нормами, процесуальними механізмами досудового розслідування, контррозвідувальною та оперативно-розшуковою діяльністю, а також оцінити ефективність документування злочинів як етапу доказового процесу.

Інформаційну основу статті становлять Конституція України, Кримінальний кодекс України, міжнародно-правові акти та нормативні акти зарубіжних країн

(США, Велика Британія, Швеція, Норвегія, Данія), матеріали судової практики, а також наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені кримінально-правовій охороні основ національної безпеки, проблемам доказування, документування та досудового розслідування злочинів зазначеної категорії.

Виклад основного матеріалу

Національна безпека є ключовою основою існування будь-якої держави, адже її забезпечення гарантує збереження суверенітету, територіальної цілісності, політичної та економічної стабільності, а також прав і свобод громадян. Злочини проти основ національної безпеки, зокрема посягання на територіальну цілісність, державний суверенітет, конституційний лад чи обороноздатність, мають особливий характер, адже підривають засади існування держави та ставлять під загрозу її майбутнє. Їх класифікація та систематизація дозволяє не лише зрозуміти структуру цих злочинів, але й ефективніше здійснювати запобігання, виявлення і розслідування.

Для практичних працівників контррозвідувальних і оперативно-розшукових підрозділів правильне розуміння системи злочинів проти основ національної безпеки, їх ознак і родових об'єктів має безпосереднє прикладне значення. Саме від точного визначення складу здлочину залежить вибір напрямів контррозвідувального та оперативно-розшукового документування, визначення обсягу фактичних даних, які мають бути отримані, перевірені та легалізовані у процесі досудового розслідування. Як слушно зазначав М.А. Погорецький, оперативно-розшукове документування є первинною ланкою доказового процесу, що забезпечує фіксацію відомостей про подію злочину, його учасників та обставини з метою подальшої процесуальної верифікації (Погорецький, 2009, с. 112–113; Погорецький, Шеломенцев, 2010, с. 611–613).

Завдяки понятійному апарату та систематизації цих правопорушень держава отримує можливість формувати чіткі правові механізми для їх попередження та нейтралізації. Правова кваліфікація таких злочинів спирається на глибокий аналіз об'єктивних і суб'єктивних елементів, що сприяє не лише точності у визначенні відповідальності, але й підвищенню ефективності профілактичних заходів.

Розкрити поняття злочину – означає вказати на сукупність ознак, що відображають його суть і зміст. Суть виражає те найголовніше, що характеризує предмети, їхню внутрішню, найбільш важливу сторону, глибинні процеси, які в них протікають. Зміст, у свою чергу, передбачає найбільш важливу сторону предмета, яка характеризує його суть, основу, що проявляється у властивостях та ознаках предмета

У науці кримінального права існує декілька методологічних підходів до формулювання дефініції злочину. Перший з них передбачає розкриття антисоціальних властивостей злочину і тим самим з'ясування мотивів, якими керувався законодавець, визнаючи те чи інше діяння злочином. Своєю чергою, в основі формального підходу лежить ознака заборони суспільно небезпечного діяння законом. Водночас при дослідженні питання про поняття злочину вважається більш переконливим застосування іншого підходу – формально-матеріального, оскільки він дозволяє відповісти не тільки на питання, які діяння визнаються злочинними, а й з'ясувати, чому саме закон визнає їх злочинними, що в сукупності відображає правову і соціальну природу злочину (його сутність) (Кримінальне право України…, 2010, с. 73–74). Методологічна основа документування злочинів проти основ національної безпеки безпосередньо пов'язана з теорією доказів, яку М.А. Погорецький розглядає як «інтегративну систему знань, що забезпечує перехід від оперативної інформації до процесуально легітимного доказу» (Погорецький, 2010, с. 175–185). Це означає, що на етапі контррозвідувальної та оперативно-розшукової робо-

ти відбувається не лише фіксація фактів, а й побудова попередньої логічної моделі доказування, у якій визначається коло предмета доказування, джерела фактичних даних та їхня релевантність до складу злочину.

У контексті дослідження проблем доказування у справах про злочини проти основ національної безпеки особливої ваги набуває розуміння функціонального призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі. Як обґрунтовують М.А. Погорецький та М.Є. Шумило, оперативно-розшукова діяльність є не лише допоміжною, а й інтегрованою складовою доказового процесу, оскільки створює передумови для формування фактичних даних, перевірки джерел доказів і забезпечення їх допустимості в суді. У своїх працях автор доводить, що взаємозв'язок між оперативно-розшуковою діяльністю та кримінальним процесом має бути заснований на єдиній доказовій логіці – від отримання оперативної інформації до її процесуальної легалізації та оцінки судом. Такий підхід дозволяє забезпечити цілісність доказової системи, підвищити ефективність досудового розслідування і мінімізувати ризики порушення прав людини при використанні матеріалів оперативно-розшукової діяльності (Погорецький, 2007; Погорецький, 2008; Шумило, Погорецький, 2001; Шумило, Погорецький, 2012).

Наукові визначення поняття злочинів проти основ національної безпеки України та їх родового об'єкта, незважаючи на значну кількість досліджень, залишаються суперечливими. Вони часто надто широкі та охоплюють надмірно багато аспектів, що не дає чіткої відповіді на головне питання: які критерії були покладені законодавцем в основу віднесення діянь, передбачених статтями 109–114–2, до розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України. Така ситуація вказує на існування глибинної проблеми, яка потребує вирішення. Її основою є необхідність системного аналізу понять «безпека», «національна безпека», «основи національної безпеки», «державна безпека» та «безпека держави». У практиці контррозвідувальних органів категоріальний апарат набуває конкретного виміру: поняття «предмет доказування» трансформується в систему орієнтирів для збору фактичних даних. За Погорецьким, предмет доказування є ядром документування, оскільки саме він визначає, які відомості повинні бути зафіксовані як фактичні дані, а які потребують подальшої перевірки або процесуальної легалізації (Погорецький, Кумилко, 2015, с. 54–62). Такий підхід забезпечує узгодження між аналітичною діяльністю підрозділів СБУ та процесуальними вимогами КПК України.** Важливо враховувати при цьому принципи та підходи загальної теорії безпеки, яка сьогодні активно розвивається і пропонує нові підходи до розуміння цих категорій. Важливо враховувати при цьому принципи та підходи загальної теорії безпеки, яка сьогодні активно розвивається і пропонує нові підходи до розуміння цих категорій.

В науці кримінального права відсутнє єдине розуміння як самого поняття посягань, так і обсягу терміна «національна безпека». Це створює підстави для припущення, що об'єднання статей 109–114–2 у окремий розділ закону про кримінальну відповідальність має штучний або умовний характер.

Питання національної безпеки широко досліджується у вітчизняній науці, проте загальновизнаного визначення цього поняття досі немає. Така термінологічна невизначеність створює значні труднощі, особливо в кримінально-правовій сфері, де чітке визначення національної безпеки є основою для формування правових норм і кваліфікації злочинів проти її основ. Відсутність єдності у трактуванні ускладнює визначення об'єкта злочинів, їх специфіки та меж відповідальності, що може впливати на ефективність законодавства. Це підкреслює потребу в подальшій тео-

ретичній розробці поняття «національна безпека» для забезпечення його правової чіткості.

У контексті розгляду поняття основ національної безпеки України як похідного поняття, логічно постає питання, чи повністю ця категорія відображає зміст положень розділу І Особливої частини КК України. Варто зазначити, що детальний аналіз цього питання зустрічається лише в окремих наукових працях. Наприклад, О.А. Чуваков вважає, що основи національної (державної) безпеки як родовий об'єкт кримінально-правової охорони охоплюють сукупність взаємопов'язаних елементів, зокрема конституційний лад, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність (Чуваков, 2017).

Водночас, В.Є. Скулиш та О.Ю. Звонарьов пропонують визначати основи національної безпеки як сукупність найважливіших і найбільш значущих суспільних відносин, які забезпечують захищеність життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз (Скулиш, Звонарьов, 2011, с 32). Такий підхід підкреслює соціальну значущість національної безпеки та її спрямованість на захист базових суспільних інтересів.

Інший погляд пропонує авторський колектив у складі О.Ф. Бантишева та О.В. Шамари, які визначають основи національної безпеки через їхні конкретні елементи. До них належать конституційний, суспільний і державний лад України, політична система, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, обороноздатність, державна, економічна та інформаційна безпека, а також безпека в екологічній і воєнній сферах (Бантишев, Шамара, 2010). Цей підхід відображає більш детальне та розгалужене розуміння основ національної безпеки.

Ще ширше трактування запропонував І.В. Діордіця. На його думку, основи національної безпеки – це основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування безпеки особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності (Діордіца, 2007, с 112). Такий підхід акцентує увагу на політико-правовій спрямованості основ національної безпеки та їхньому зв'язку з національними інтересами.

Злочини проти основ національної безпеки, на думку деяких авторів – це суспільно небезпечні дії, що посягають на конституційний лад, суверенітет, обороноздатність і територіальну недоторканність України (Кримінальне право України. Особлива частина, 2010). Інші дають більш широке тлумачення й відносять до них діяння, що спричиняють істотну шкоду безпеці держави й суспільства в різних її сферах та пов'язаним з нею життєво важливим інтересам особи або загрожують спричиненням такої шкоди (Кримінальне право України. Особлива частина, 2004).

В.А. Ліпкан зазначає, що злочини проти основ національної безпеки України – це передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, вчинені з прямим умислом, що посягають на основи національної безпеки України в політичній, конституційній, військовій, економічній, екологічній, інформаційній, науково-технічній сферах, вчинені суб'єктом злочину (Ліпкан, Діордіца, 2007, с. 127).

У свою чергу, О.А. Чуваков вважає, що вказані злочини – це передбачені КК України суспільно небезпечні діяння (дії або бездіяльність), вчинені з антидержавним умислом і посягають на зовнішню, внутрішню та економічну безпеку України (Чуваков, 2017).

Національна безпека розглядається на кількох рівнях, які охоплюють як індивідуальні, так і загальносуспільні аспекти.

Особиста безпека передбачає захист прав людини від злочинних посягань, незаконного втручання у приватне життя та насильства з боку держави або інших осіб. Гарантування особистої безпеки

включає функціонування незалежної судової системи, ефективну діяльність правоохоронних органів та механізми захисту прав людини.

Суспільна безпека полягає у створенні умов, за яких забезпечується правопорядок, стабільність та громадянські права. Одним із її аспектів є протидія дезінформації та гібридним загрозам, які можуть спричинити дестабілізацію суспільства. Особливого значення в сучасних умовах набуває розуміння кіберпростору як нового середовища вчинення злочинів проти основ національної безпеки. Кіберпростір перетворився на самостійний простір конфліктності, у якому реалізуються акти інформаційної агресії, кібершпигунства, втручання в роботу критичної інфраструктури та маніпулювання суспільною свідомістю. Як зазначають М.А. Погорецький і В.П. Шеломенцев, кіберпростір є не лише технічним середовищем обміну даними, а й простором протиборства, де виникають нові форми кримінально значущої поведінки, що потребують адаптації доктрини доказування та методів фіксації електронних доказів (Погорецький, Шеломенцев, 2009, с. 77–81). Такий підхід відкриває можливості для розробки оновленої системи оперативно-розшукового документування у сфері кібербезпеки та забезпечення належної доказової оцінки електронних слідів злочину. Зокрема, у дослідженні «Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і Східного партнерства» підкреслюється важливість розробки та впровадження ефективних механізмів протидії дезінформації для забезпечення стабільності та безпеки суспільства (Гібридні загрози…, 2018).

Державна безпека включає захист територіальної цілісності, стабільності державних інституцій та правопорядку. Основні механізми державної безпеки охоплюють діяльність спеціальних служб, оборонну політику, захист стратегічної інфраструктури та контроль над внутрішніми загрозами. При цьому важливо забезпечити дотримання прав людини під час проведення контррозвідувальних та правоохоронних заходів, що є одним із ключових викликів для демократичних держав.

Міжнародна безпека регулюється нормами міжнародного права та передбачає співпрацю держав у сфері запобігання збройним конфліктам, боротьби з тероризмом та організованою злочинністю. Участь України в міжнародних безпекових ініціативах, таких як ОБСЄ, НАТО та ООН, дозволяє зміцнювати національну безпеку та водночас забезпечувати дотримання прав людини у глобальному вимірі (МЗС України, 2022).

З точки зору кримінального права, найбільш обґрунтованою є концепція безпеки, запропонована В.П. Тихим, яка визначає її як «систему суспільних відносин, що забезпечують захищеність існування людини, суспільства, держави чи людства від загроз шляхом запобігання створення небезпеки (загрози) заподіяння суттєвої шкоди» (Тихий, 2011). Цей підхід охоплює всі рівні безпеки: особисту, суспільну та державну. Особиста безпека спрямована на захист життя, здоров'я та прав кожної людини. Суспільна безпека забезпечує стабільність і порядок у соціальних відносинах, зокрема в політичній, економічній та культурній сферах. Державна безпека передбачає захист суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу. Концепція також враховує глобальний вимір, спрямований на протидію таким загрозам, як тероризм, екологічні катастрофи та порушення міжнародного права. Такий підхід забезпечує комплексне розуміння безпеки, враховуючи різноманіття загроз і необхідність їх ефективного попередження, як на національному, так і міжнародному рівнях.

Отже відповідно до статей розділу І Кримінального кодексу України злочини проти основ національної безпеки України визначаються як передбачені кримінальним законодавством суспільно небезпечні діяння, які безпосередньо посягають

на суверенітет, територіальну цілісність, конституційний лад, обороноздатність, державну, інформаційну та інші види безпеки держави, ставлячи під загрозу її існування як незалежного суб'єкта міжнародного права, такі злочини охоплюють, зокрема, посягання на територіальну цілісність і недоторканність, державну зраду, шпигунство, диверсії, а також інші діяння, що спрямовані на підрив основоположних інтересів держави.

Основними ознаками таких злочинів є їх *об'єкт*, яким виступають фундаментальні інтереси держави, зокрема її суверенітет, територіальна цілісність, конституційний лад та національна безпека.

Об'єктивна сторона цих злочинів охоплює дії чи бездіяльність, які мають суспільно небезпечний характер, наприклад, заклики до порушення територіальної цілісності, шпигунство або терористичні акти.

Суб'єктивна сторона характеризується умисною формою вини, коли особа усвідомлює суспільну небезпеку своїх дій і прагне досягти певного протиправного результату.

Суб'єктами таких злочинів є, як правило, фізичні осудні особи, які досягли віку кримінальної відповідальності, хоча в окремих випадках ними можуть бути спеціальні суб'єкти, наприклад, державні службовці.

Ключовими об'єктами захисту в кримінальному праві, зокрема в контексті злочинів проти основ національної безпеки, є держава, суспільство та особа. Держава виступає центральним об'єктом, адже саме вона забезпечує функціонування правової, політичної та соціальної системи, захищає територіальну цілісність, суверенітет і конституційний лад. Будь-яке посягання на ці основи підриває життєздатність держави, ставить під загрозу її існування як незалежного суб'єкта міжнародного права та стабільність суспільного устрою.

Система злочинів проти основ національної безпеки України є важливим об'єктом дослідження, оскільки вона забезпечує охорону ключових інтересів держави. Проблеми систематизації таких злочинів мають як теоретичний, так і практичний характер. Історично, система злочинів будувалася на категоріях, які часто були нечітко визначені, наприклад, «зовнішня безпека» або «економічні основи». Деякі автори пропонують класифікацію злочинів за такими категоріями: 1) зовнішню безпеки держави; 2) легітимність державної влади; 3) конституційний принцип політичної багатоманітності й багатопартійності; 4) економічну безпеку та обороноздатність; 5) конституційну заборону розпалювання расової, національної і релігійної ворожнечі. Інші вважають за необхідне виділяти злочини, пов'язані з порушенням державної таємниці, як окрему групу.

У кримінальному праві існують різні підходи до систематизації злочинів, які загрожують безпеці держави. Наприклад пропонується поділ таких злочинів на дві групи: ті, що спрямовані проти внутрішньої безпеки (ст. ст. 109, 112, 113 КК), та ті, що загрожують зовнішній безпеці (ст. ст. 110, 111, 114 КК). О.А. Чуваков розширює цю систему, включаючи до неї злочини, пов'язані з тероризмом, збройними конфліктами та військовими злочинами, як-от ст. ст. 258–258–5, 437–442 КК. (Чуваков, 2017).

У кримінально-правовій науці окремі дослідники, зокрема В.О. Глушков, Ю.О. Найдьон, Є.Д. Скулиш, О.А. Чуваков та інші висловлюють пропозиції щодо доповнення розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України нормами, які стосуються злочинів, здатних завдати шкоди безпеці держави. Основна аргументація таких пропозицій полягає в тому, що зазначені діяння спрямовані на порушення суспільних відносин, які забезпечують національну безпеку, і можуть мати значний вплив на суверенітет, територіальну цілісність, громадський порядок чи інші ключові інтереси держави, з чим варто погодитись (Семикін, 2006), (Тихий, 2011), (Глушков, Найдьон, 2012, с. 3).

Порівняльно-правовий аналіз є невід'ємною складовою дослідження злочинів проти основ національної безпеки. Законодавства США, Великої Британії та скандинавських країн мають багаторічний досвід формування системи правового захисту державної безпеки, що може стати корисним для вдосконалення українського кримінального законодавства.

Законодавство США чітко структурує злочини проти державної безпеки, класифікуючи їх за категоріями, такими як зрада (treason), шпигунство (espionage), саботаж (sabotage) та тероризм (terrorism). Зрада, що регулюється Treason Clause статті III Конституції США, охоплює такі дії, як збройна атака на країну чи співпраця з ворогом під час війни. Шпигунство, визначене Законом про шпигунство 1917 року (Espionage Act), охоплює розголошення секретної інформації, яка може загрожувати національній безпеці. Саботаж визначається як навмисна шкода критичній інфраструктурі, військовим чи промисловим об'єктам, важливим для безпеки держави (Espionage Act, 1917). Тероризм регулюється численними законами, включаючи USA PATRIOT Act, і передбачає суворе покарання за фінансування терористичних організацій чи сприяння ворожим державам. Американське законодавство спрямоване на захист ключових інтересів держави, таких як територіальна цілісність, інформаційна та економічна безпека, що дозволяє швидко та ефективно реагувати на сучасні загрози (U.S. Code, Title 18*)*.

Законодавство Великої Британії охоплює широкий спектр злочинів проти державної безпеки, зокрема зраду (treason), шпигунство та тероризм, регулюючи їх через низку ключових нормативних актів. Treason Act 1351 є одним із найстаріших законів, який визначає зраду як діяння, спрямоване проти Корони, включаючи змови та військові повстання. Official Secrets Act 1989 передбачає кримінальну відповідальність за розголошення секретної інформації, якщо це завдає шкоди інтересам держави (Official Secrets Act, 1989). Terrorism Act 2000 визначає тероризм як застосування насильства для досягнення політичних цілей, включаючи фінансування терористичної діяльності (Terrorism Act, 2000).

Особливістю британського підходу є концепція «життєво важливих інтересів держави», що включає захист ключових інфраструктур, державних функцій та національної безпеки загалом. Також Велика Британія приділяє увагу попередженню злочинів через систему моніторингу та профілактичних заходів, що посилює ефективність правозастосування.

Законодавство скандинавських країн, таких як Швеція, Норвегія та Данія, охоплює злочини проти державної безпеки, зокрема зраду, шпигунство та тероризм, з урахуванням їхніх демократичних традицій і міжнародних зобов'язань. У Швеції захист національної безпеки регулюється Swedish Penal Code, що включає норми про державну зраду та шпигунство, особливо у розділах, які стосуються розголошення секретної інформації та співпраці з ворожими державами (Swedish Penal Code, 2021). Норвегія, відповідно до General Civil Penal Code, визначає відповідальність за шпигунство, саботаж і підтримку терористичних організацій (Norwegian General Civil Penal Code, 2005). У Данії Danish Penal Code передбачає санкції за дії, спрямовані на підрив конституційного ладу, або насильницькі дії, що загрожують національній безпеці (Danish Penal Code, 2021).

Скандинавський підхід акцентує увагу на забезпеченні балансу між безпекою держави та захистом прав людини, підкріплюючи це ефективними механізмами міжнародної співпраці та контролю. Особливий акцент робиться на запобіганні кіберзлочинам і боротьбі з новітніми формами терористичної активності.

Досвід зазначених країн демонструє, що ефективна класифікація зло-

чинів проти національної безпеки має враховувати кілька ключових аспектів. По-перше, важливим є поділ злочинів за об'єктом посягання, який охоплює політичну, економічну та інформаційну сфери. Такий підхід дозволяє чітко визначити сфери суспільних відносин, які підлягають кримінально-правовій охороні. По-друге, сучасні виклики, такі як кіберзлочинність і фінансування тероризму, вимагають включення нових форм злочинної діяльності до складу національного кримінального законодавства. По-третє, необхідним є чітке розмежування складів злочинів з урахуванням ступеня їхньої суспільної небезпеки, що сприятиме посиленню ефективності їх попередження та розслідування, що сприятиме посиленню ефективності їх попередження та розслідування.

Розуміння системи злочинів проти основ національної безпеки має ключове значення для побудови оперативно-розшукової діяльності Служби безпеки України. Класифікація складів злочинів слугує орієнтиром для планування та організації КРД і ОРД-документування, визначення меж законного втручання та вибору адекватних засобів фіксації доказової інформації. Як зазначає М.А. Погорецький, оперативно-розшукове документування є не лише технічною процедурою, а й аналітичною системою, що забезпечує процесуальну спадкоємність між результатами негласної діяльності й доказами у кримінальному провадженні (Погорецький, Коваленко, 2008, с. 114–116). Такий підхід дозволяє контррозвідувальним і слідчим підрозділам формувати єдину логіку доказового процесу – від збору первинної інформації до її процесуальної легалізації у досудовому розслідуванні. Правильна організація документування злочинів проти основ національної безпеки є передумовою не лише для доведення вини конкретних осіб, а й для запобігання латентним загрозам, що мають системний або мережевий характер. Важливу роль у дослідженні злочинів проти основ національної безпеки відіграє криміналістична тактика як система науково обґрунтованих прийомів і способів організації розслідування. Саме тактичний підхід забезпечує узгодженість дій слідчого, оперативних працівників і експертів, дозволяючи ефективно використовувати результати контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності в доказуванні. Як зазначають М.А. Погорецький і Д.Б. Сергєєва, криміналістична тактика є гнучкою адаптивною системою, яка поєднує логічні, психологічні та правові механізми пізнання істини у кримінальному провадженні (Погорецький, Сергєєва, 2012). Такий підхід набуває особливого значення при розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки, де кожна тактична дія повинна узгоджуватися з вимогами законності, конфіденційності й оперативності. Ці напрацювання можуть бути адаптовані до українських реалій, що дозволить значно підвищити ефективність кримінально-правової охорони національної безпеки, враховуючи сучасні виклики та загрози.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Аналіз положень Кримінального кодексу України, наукових підходів і міжнародного досвіду засвідчує необхідність глибокого оновлення кримінально-правової охорони основ національної безпеки, яке має спиратися не лише на формально-правові, а й на доказово-праксеологічні засади. Чинна класифікація злочинів проти основ національної безпеки містить низку недоліків, серед яких – нечіткість визначення родового об'єкта, відсутність єдиного понятійного апарату, недостатня адаптація до сучасних загроз і неврахування новітніх форм підривної діяльності.

Сучасні виклики – гібридна агресія, кібершпигунство, інформаційні атаки, фінансування тероризму та маніпуляції суспільною свідомістю – зумовлюють потребу розширення переліку злочинів, передбачених розділом I Особливої частини Кримінального кодексу України,

із включенням норм, що охоплюють злочини у сфері цифрової безпеки, втручання в роботу критичної інфраструктури, порушення інформаційного суверенітету та використання штучного інтелекту у протиправних цілях.

Разом з тим ефективність кримінально-правової протидії цим злочинам визначається не лише наявністю санкцій, а насамперед якістю контррозвідувального й оперативно-розшукового документування, яке є базовим елементом доказового процесу. Документування у сфері державної безпеки виступає інтегративним механізмом між оперативною інформацією та процесуально легітимним доказом, формуючи логічну модель доказування ще на етапі контррозвідувальної діяльності. Розуміння системи злочинів, їх ознак і предмета доказування дозволяє практичним працівникам Служби безпеки України правильно організовувати контррозвідувальне й оперативно-розшукове документування, визначати межі законного втручання, добирати адекватні методи фіксації та забезпечувати процесуальну спадкоємність із досудовим розслідуванням.

Подальший розвиток кримінально-правового забезпечення національної безпеки має здійснюватися в єдності трьох рівнів: нормативного – шляхом оновлення системи складів злочинів, їх чіткої класифікації та криміналізації новітніх форм загроз; організаційного – через підвищення якості контррозвідувального та оперативно-розшукового документування, впровадження єдиних стандартів фіксації, зберігання й легалізації фактичних даних; доказово-праксеологічного – через удосконалення методики перевірки, оцінки та процесуального використання результатів негласної діяльності у кримінальному провадженні.

Міжнародний досвід підтверджує, що США, Велика Британія та скандинавські країни виробили цілісні механізми кримінально-правового захисту національної безпеки, які поєднують законодавче регулювання, ефективну систему документування та судовий контроль. Їхня практика демонструє необхідність комплексного підходу – від превенції до доказування, із дотриманням балансу між безпекою та правами людини.

Гармонізація українського законодавства з цими стандартами сприятиме не лише підвищенню ефективності охорони державних інтересів, а й утвердженню принципу правової визначеності в діяльності контррозвідувальних і слідчих органів. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні науково-практичної моделі системи доказування у злочинах проти основ національної безпеки, яка інтегрує положення теорії доказів, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності. Особливу увагу потребує створення методики процесуальної легалізації результатів контррозвідувальної та оперативно-розшукової діяльності, що забезпечить узгодження практики Служби безпеки України з положеннями Кримінального процесуального кодексу України та міжнародними стандартами доказового права.

Подяки

Немає.

Конфлікт інтересів

Немає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бантишев О.Ф., Шамара О.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. 2-е вид., перероб. та доп. Київ: Науково-видавничий відділ НА СБ України, 2010. 168 с.

Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. Досвід ЄС і Східного партнерства / за загальною редакцією В. Мартинюка. Київ: Центр глобалістики Стратегія XXI, 2018. 48 с.

Глушков В.О., Найдьон Ю.О. Щодо вдосконалення системи злочинів проти державної безпеки України. Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, Луганськ, 19–20 квітня 2012 р. Луганськ: Редакційно-видавничий відділ ДДУВС імені Є.О. Дідоренка, 2012.

Діордіца І.В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2007. 292 с.

Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доп. Харків: Право, 2010. 456 с.

Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доп. Харків: Право, 2010. 608 с.

Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю.В. Александров та ін.; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. Київ: Юридична думка, 2004. 656 с.

Ліпкан В.А., Діордіца І.В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2007. 292 с.

Міністерство закордонних справ України. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). 2022. URL: https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-yevropi.

Погорецький М.А. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність»: проблеми застосування окремих норм. *Вісник Академії правових наук України.* 2001. № 3. С. 205–213.

Погорецький М.А. Державна безпека України: окремі питання розробки концептуальних засад. Концептуальні засади забезпечення державної безпеки України: матеріали наук. – практ. конф. (м. Київ, 29 черв. 2004 р.). Київ: Вид-во НА СБУ, 2004 р. С. 136–138.

Погорецький М.А. *Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія.* Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/POGORECKIY_2007.pdf

Погорецький М.А. *Оперативно-розшукова діяльність і кримінальний процес: проблеми взаємозв'язку: монографія: у 2 ч.* Луганськ: Луганський держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2008. Ч. 1. 216 с.

Погорецький М.А., Коваленко Є.В. Документування економічних злочинів: проблеми оперативно-розшукової діяльності і кримінального процесу. *Сторіччя розшуку: історія, сучасність та перспективи: матеріали наук. – практ. конф.* (м. Одеса, 24 жовт. 2008 р.). Одеса: ОДУВС, 2008. С. 114–116.

Погорецький М.А., Шеломенцев В.П. Поняття кіберпростору як середовища вчинення злочину. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави: наук. – практ. журнал.* Київ: НАСБУ, 2009. № 2 (2). С. 77–81.

Погорецький М.А. Категоріальний апарат оперативно-розшукового документування. *Наука – 2009: теоретичні і прикладні дослідження: матеріали Міжнар. наук. – практ. конф.* (м. Черкаси, 23–24 квіт. 2009 р.). Черкаси: СУЕМ, 2009. С. 112–113.

Погорецький М., Шеломенцев В. Оперативно-розшукове документування (документування в оперативно-розшуковій діяльності, оперативне документування). *Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т.* / відп. ред. В.В. Коваленко, Є.В. Моісеєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко. Київ: Атіка, 2010. Т. VI: *Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції).* С. 611–613.

Погорецький М.А. Теорія доказів – методологічна основа оперативно-розшукового документування організованої злочинної діяльності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика): наук. – практ. журнал.* 2010. № 22. С. 175–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2010_22_23.

Погорецький М.А., Шелеменцев В.П. Поняття організації оперативно-розшукової діяльності. *Кримський юридичний вісник.* Сімферополь, 2010. Вип. 1 (8). Ч. І. С. 18–28.

Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2011. № 1 (3). URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmappp.pdf

Погорецький М.А., Сергєєва Д.Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2012. № 1 (5). URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf

Погорецький М. Теорія кримінального процесуального доказування: проблемні питання. *Право України.* 2014. № 10. С. 12–25. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravoukr_10_14/Pogoretskyi_10_14

Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства України.* 2015. № 3. С. 63–79. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Pogoretskyi.pdf

Погорецький М.А., Кумилко А.С. Фактичні дані та їх значення для документування оперативними підрозділами злочинів у сфері рефінансування Національним банком України вітчизняних банків. *Вісник кримінального судочинства України.* 2015. № 4. С. 54–62.

Шумило М.Є., Погорецький М.А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах: теоретичний та практичний аспекти. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ.* Луганськ: РВВ ЛІВС, 2001. Вип. 3. С. 199–209.

Шумило М.Є., Погорецький М.А. Докази і доказування. *Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т.* Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажіський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право, 2012. С. 247–308.

Скулиш Є.Д., Звонарьов О.Ю. Злочини проти основ національної безпеки України: навчальний посібник. Київ: Науково-видавничий відділ НА СБ України, 2011. 220 с.

Скулиш Є.Д. Проблеми створення системи кримінально-правової охорони державної безпеки України. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 11–12 жовтня 2012 р. Харків: Право, 2012. С. 41–46.

Тихий В.П. Кримінально-правове забезпечення безпеки людини, суспільства, держави та людства. Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 23–24 вересня 2011 р. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 492 с.

Чуваков О.А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. 362 с.

Danish Penal Code. 2021. URL: https://www.retsinformation.dk

Espionage Act. 1917. National Archives of the United States. URL: https://www.archives.gov

Norwegian General Civil Penal Code. 2005. URL: https://lovdata.no

Official Secrets Act. 1989. URL: https://www.legislation.gov.uk

Swedish Penal Code. 2021. URL: https://www.riksdagen.se

Terrorism Act. 2000. URL: https://www.legislation.gov.uk

U.S. Code, Title 18 – Crimes and Criminal Procedure. URL: https://uscode.house.gov.

REFERENCES

Bantyshev O.F., Shamara O.V. (2010) Criminal liability for crimes against the foundations of national security of Ukraine (qualification problems): monograph. 2nd ed., revised and supplemented. Kyiv: Scientific and Publishing Department of the Security Service of Ukraine. 168.

Martyniuk V. (ed.). (2018) Hybrid threats to Ukraine and public security: experience of the EU and the Eastern Partnership. Kyiv: Center for Global Studies Strategy XXI. 48.

Glushkov V.O., Naidyon Yu.O. (2012) Regarding the improvement of the system of crimes against state security of Ukraine. Theoretical and Applied Problems of Modern Criminal Law: materials of the II International Scientific and Practical Conference (Luhansk, April 19–20, 2012). Luhansk: Editorial and Publishing Department of the E.O. Didorenko Department of Internal Affairs.

Diorditsa I.V. (2007) National security of Ukraine: criminal legal protection: textbook. Kyiv: KNT. 292.

Baulin Yu.V., Borisov V.I., Tyutyugin V.I. et al. (2010) Criminal law of Ukraine: general part: textbook / eds. V.V. Stashis, V. Ya. Tatsiy. 4th ed., revised and supplemented. Kharkiv: Pravo. 456.

Baulin Yu.V., Borisov V.I., Tyutyugin V.I. et al. (2010) Criminal law of Ukraine: special part: textbook / eds. V.V. Stashis, V. Ya. Tatsiy. 4th ed., revised and supplemented. Kharkiv: Pravo. 608.

Aleksandrov Yu.V. et al. (2004) Criminal law of Ukraine: special part: textbook / eds. M.I. Melnyk, V.A. Klymenko. Kyiv: Yurydychna Dumka. 656.

Lipkan V.A., Diorditsa I.V. (2007) National security of Ukraine: criminal-legal protection: textbook. Kyiv: KST. 292.

Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (2022) Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). URL: https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobitnictva-v-yevropi.

Pohoretsky M.A. (2001) The Law of Ukraine «On Operational and Investigative Activities»: problems of application of certain norms. Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine. 3. 205–213.

Pohoretsky M.A. (2004) State security of Ukraine: some issues of developing conceptual principles. Conceptual Principles of Ensuring State Security of Ukraine: proceedings of a scientific and practical conference (Kyiv, June 29, 2004). Kyiv: Publishing House of the Security Service of Ukraine. 136–138.

Pohoretsky M.A. (2007) The functional purpose of operational and investigative activities in criminal proceedings: monograph. Kharkiv: Arsis LTD. 576. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/POGORECKIY_2007.pdf.

Pogoretsky M.A. (2008) Operational-search activity and criminal process: problems of interrelation: monograph. In 2 parts. Luhansk: Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko. Part 1. 216.

Pogoretsky M.A., Kovalenko E.V. (2008) Documentation of economic crimes: problems of operational-search activity and criminal process. A Century of Search: History, Present and Prospects: materials of the scientific-practical conference (Odesa, October 24, 2008). Odesa: ODUVS. 114–116.

Pogoretsky M.A., Shelomentsev V.P. (2009) The concept of cyberspace as an environment for committing a crime. Information Security of Man, Society, State: scientific-practical journal. Kyiv: NASBU. 2 (2). 77–81.

Pogoretsky M.A. (2009) Categorical apparatus of operational-search documentation. Science – 2009: theoretical and applied research: materials of the International Scientific-Practical Conference (Cherkasy, April 23–24, 2009). Cherkasy: SUEM. 112–113.

Pogoretsky M., Shelomentsev V. (2010) Operational-search documentation (documentation in operational-search activities, operational documentation). International Police Encyclopedia: in 10 vols. Vol. VI: Operational and investigative activities of the police (militia) / eds. V.V. Kovalenko, E.V. Moiseyev, V. Ya. Tatsiy, Yu.S. Shemshuchenko. Kyiv: Atika. 611–613.

Pogoretsky M.A. (2010) Theory of evidence – methodological basis of operational and investigative documentation of organized criminal activity. Fight against Organized Crime and Corruption (Theory and Practice). 22. 175–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2010_22_23.

Pogoretsky M.A., Shelementsev V.P. (2010) The concept of organizing operational and investigative activities. Crimean Legal Bulletin. 1 (8). 18–28.

Pogoretsky M.A. (2011) Evidence in criminal proceedings: problematic issues. Journal of the National University «Ostroh Academy». Series «Law». 1 (3). URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmappp.pdf.

Pogoretsky M.A., Sergeeva D.B. (2012) Forensic tactics: on the definition of the concept. Journal of the National University «Ostroh Academy». Series «Law». 1 (5). URL: https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf.

Pogoretsky M. (2014) Theory of criminal procedural evidence: problematic issues. Pravo Ukrainy [Law of Ukraine]. 10. 12–25. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/ pravoukr1014/Pogoretskyi1014.

Pogoretskyi M.A. (2015) New concept of criminal procedural evidence. Bulletin of Criminal Justice of Ukraine. 3. 63–79. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Pogoretskyi.pdf.

Pohoretskyi M.A., Kumilko A.S. (2015) Actual data and their significance for documenting crimes by operational units in the sphere of refinancing of domestic banks by the National Bank of Ukraine. Bulletin of Criminal Justice of Ukraine. 4. 54–62.

Shumylo M. Ye., Pohoretskyi M.A. (2001) Problems of using materials of operational and investigative activities in proving in criminal cases: theoretical and practical aspects. Bulletin of the Luhansk Institute of Internal Affairs. 3. 199–209.

Shumylo M. Ye., Pohoretskyi M.A. (2012) Evidence and proving. Criminal Procedure Code of Ukraine: scientific and practical commentary: in 2 vols. Vol. 1 / eds. V. Ya. Tatsiy, V.P. Pshonka, A.V. Portnov. Kharkiv: Pravo. 247–308.

Skulysh E.D., Zvonarev O. Yu. (2011) Crimes against the foundations of national security of Ukraine: textbook. Kyiv: Scientific and Publishing Department of the Security Service of Ukraine. 220.

Skulysh E.D. (2012) Problems of creating a system of criminal-legal protection of state security of Ukraine. Main Directions of Development of Criminal Law and Ways of Improving the Legislation of Ukraine on Criminal Liability: materials of the International Scientific and Practical Conference (Kharkiv, October 11–12, 2012). Kharkiv: Pravo. 41–46.

Tykhy V.P. (2011) Criminal-legal provision of security of a person, society, state and humanity. Criminal Code of Ukraine: 10 Years of Expectations: abstracts of reports and messages of participants of the International Symposium (Lviv, September 23–24, 2011). Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. 492.

Chuvakov O.A. (2017) Crimes against the foundations of national security of Ukraine: problems of criminal law theory and practice: monograph. Odesa: Phoenix. 362.

Danish Penal Code. (2021) URL: https://www.retsinformation.dk.

Espionage Act. (1917) National Archives of the United States. URL: https://www.archives.gov.

Norwegian General Civil Penal Code. (2005) URL: https://lovdata.no.

Official Secrets Act. (1989) URL: https://www.legislation.gov.uk.

Swedish Penal Code. (2021) URL: https://www.riksdagen.se.

Terrorism Act. (2000) URL: https://www.legislation.gov.uk.

United States Code. (n.d.) Title 18 – Crimes and Criminal Procedure. URL: https://uscode.house.gov.

UDC ***343.9:343.13:343.148:351.74(477)+341.1(100):004.9***

Pohoretskyi Mykola Mykolaiovych – *PhD in Law, Senior Researcher,*
Leading Research Fellow at the Research Laboratory
of the Scientific and Organizational Center
National Academy of the Security Service of Ukraine
Kyiv, Ukraine
https://orcid.org/0000-0003-2888-0911
pognikolay@gmail.com

Criminal Law Protection of the Foundations of Ukraine's National Security: Current Challenges and International Experience

The article examines the problem of systematizing crimes against the foundations of Ukraine's national security, defining their generic object, functional purpose, and the legal limits of criminalization of such acts. The study emphasizes the interrelation between theoretical and praxeological aspects of the criminal law protection of state security and the practice of counterintelligence and operational-investigative documentation. The author analyzes the evolution of legal approaches to differentiating these crimes, identifies the shortcomings of the current classification, and proposes its improvement taking into account contemporary challenges such as hybrid aggression, information and cyber threats, and the financing of terrorism. A comparative legal analysis of the legislation of the United States, the United Kingdom, and the Scandinavian countries allows assessing the effectiveness of various models of criminalization and their adaptability to the Ukrainian legal framework. Particular attention is paid to the issues of proving and documenting crimes against the foundations of national security, to the significance of the subject of proof for organizing counterintelligence and operational-investigative activities, and to the role of procedural legalization of factual data in pre-trial investigation. The study reveals the impact of digital technologies and cyberspace on the state's criminal law policy and on the boundaries of permissible interference with privacy in the investigation of crimes against sovereignty and territorial integrity.

The purpose of the article is to form the author's conceptual vision of crimes against the foundations of Ukraine's national security, to determine the specific features of their criminal law classification, and to outline directions for improving legislation in light of contemporary threats, international experience, the theory of evidence, and the practice of counterintelligence activity.

The research employs a complex of general scientific and special legal methods of cognition, including dialectical, historical-legal, comparative-legal, formal-legal, as well as methods of systemic analysis and structural-functional generalization.

As a result, the author identifies three approaches to understanding the concept of crimes against the foundations of national security: the elemental approach (through the system of elements of the corpus delicti), the praxeological approach (through the activity of authorized bodies and the procedures of proof), and the comprehensive approach (combining legal, organizational, and evidentiary dimensions). Supporting the comprehensive approach, the author defines crimes against the foundations of Ukraine's national security as socially dangerous acts prescribed by criminal law that encroach upon the fundamental state and social interests in the spheres of sovereignty, territorial integrity, defense capability, information, and political stability of the state.

From the author's standpoint, criminal law activity in the field of national security includes the following elements: subjects (state security and law enforcement agencies), objects (social relations in the sphere of protection of state sovereignty), legal basis (norms of criminal legislation), methods and means (criminalization, prevention, sanctions, and proving), and the result – ensuring the security of the individual, society, and the state. A distinctive feature is that society and the state act simultaneously as subjects and objects of this activity, while the effectiveness of criminal law enforcement depends on the quality of documentation, admissibility of evidence, and compliance with human rights during investigation.

Keywords: *crimes against the foundations of national security, national security of Ukraine, state security, criminal law protection, criminalization, generic object of the crime, international experience, comparative analysis, pre-trial investigation, counterintelligence activity, operational and investigative activity.*